

Párisi levél.

Páris, 1897. jul.

(Főolvasás Sabatier műve ellen. Lutheranus értekezéslet. A párisi bibliai társaság gyűlése. Egyházi hírek.)

Szerkesztő Ur!

Az orthodox reformátusok conferentiáján Lacheret párisi lelkész felolvasást tartott „a kijelentés természetéről“. Sokan jöttek össze, mert tudták, hogy Sabatier munkája ellen foglal álláspontot, az ellen, melyről a mult füzetben írtam. Mivel azt mondották, hogy Sabatier is jelen lesz, hogy a bírálatra feleljen, a vele rokonszenvezők és ellenfelek kíváncsiak voltak, hogy hallják e melegszívú és mély eszű embert. A hallgatóság nagyobb részét azonban mégis a teljesen ellenkező nézetűek tették.

Lacheret tárgyát két részre osztotta, szólván I. arról, mi nem a kijelentés; II. arról, mi a kijelentés.

Sokan, mondotta, a bibliát és a kijelentést azonosítják, de ez téves. A biblia a kijelentés okmánya, de nem a kijelentés maga. Az Isten kijelentése létezett a szent könyv első lapja előtt. Krisztus, az Istennek legmagasabb kijelentése, egyetlen egy sort se írt. A régi orthodoxia előtt a kijelentés egy rakás tan, melyet el kell fogadni, hogy az ember ilvezüljön. A régi rationalismus előtt a kijelentés néhány erkölcsi erényben áll. A biblia egyszerűen egy neveléstani könyv. E két ellenkező nézet ugyanazon alapon, az értelmiségen nyugszik, mely ellenkező a tényekkel és a tapasztalattal, mely nem ismeri a vétek természetét és a kegyesség természetét. Így fogva fel a kijelentést, ezzel Jézus egyszerűen tudóssá tétetik, mint Sokrates, s többé nem szabadító. A kijelentés értelmi elméletével a mystikus elmélet van szembevéve, melyet Lacheret abban a formájában vizsgál, a hogy Sabatier művében adja. A legfőbb ellenvetése Sabatier ellen, hogy a kijelentést összezavarja az ihletéssel és ellenmondásban van a szentkönyv íróival. A kijelentés Sabatierre nézve csak benső, subjectiv lehet. Kifogásolja ismeretelméletét is, mely

figyelman kívül hagyja a bűn létezését. Ez röviden az összege annak, hogy mi nem a kijelentés.

Mi a kijelentés? Ő felfogja, mondja, azt, a mi az értelmi és a mystikus elméletben igaz és aztán annak megmutatására tér, hogy a kijelentésnek megvan az objectiv és subjectiv jellemvonása, melyek egymást nem hogy kizárnák, hanem kiegészítik. És a felolvasásnak második része nem egyéb, mint a Rothe theológiájának és elméletének az összege. Azt igyekszik megbizonyítani, hogy a Rothe dogmatikája magában foglalja a végleges megoldás elemeit. Szóval adja a kijelentés orthodox fogalmát, mely, mondja, elválaszthatlan a Krisztus szabadítása eszméjétől, ellentétben a Sabatier felfogásával. Az ember természeti állapota ros levén, szükség hogy a kijelentés természetfeletti legyen, de az ember erkölcsi lény levén, neki is közre kell működni. A kijelentésnek tehát kettős formában kell jelentkezni, a *külső nyilvánulás* formájában, a természeti világban és a történelemben — és ezért hogy Isten *csodás történelem* által nyilatkoztatja ki magát; és a *belső* kijelentés formájában, mely nekünk lehetővé teszi, hogy eme kinyilatkoztatást felfogjuk és ez az *ihletés*. Jézusban a két elem egyesült. Ime a nagy tény, az utolsó kijelentés. Az isteni kijelentés vallási, történelmi, fokozatos és természetfeletti. És itt a felolvasó a csoda lehetőségére és szükségességére következtet, mert a természet törvényein felül uralkodik az, a ki azokat alkotta, az élő és személyes Isten s a ki azokban nem állított korlátokat az ő független és szent akaratának, hanem egy eszközt az ő szolgálatára, hogy szent céljait valósítsa . . . Milyen álláspontot foglaljunk el Istennek természetfeletti, objectiv és concret kijelentésével szemben? A hitét és bizalomét, a nélkül, hogy engednők magunkat zavartatni bírálókat által. . . .

Nem folytatom tovább e rész ismertetését, mely a mint mondtam, nem egyéb, mint Rothe dogmatikája. Elég az egészét abba foglalnom össze, hogy az protestatio a Sabatier műve: „Esquisse d'une philosophie de la religion“ ellen. S nem terhelem magamat azzal se, hogy megmutassam, hogy a fölolvadó eszméi orthodox szempontból logikusok, annyira, hogy fölolvadását hallgatói nagyon megtapsolták. A fölolvadást a „Revue Chrétienne“ közölni fogja.

A felolvasást követő vitában megvitatták a Lacheret által eléadottakat, vagy még helyesebben, vitatkoztak a Sabatier műve felett. Először is neki adták a szót, hogy feleljen a felolvasó bírálóatára. S ekkor még több hallgató volt, mint a felolvasás alatt. Másfél óráig beszélt figyelem és érdeklődés közt. Egy orthodox lap azt írta:

„Mily bámulatos vitakozó! Nem győzte meg ellenfeleit, ő maga jobban tudja ezt, mint bárki más, de bizonyos magyarázatokat adott az egyesülés, a közeledésre.« Miután néhány vonásban jelezte azokat a pontokat, melyekben a felolvasóval egyezik, el kezdett beszélni arról, a miben a felolvasóval és általában a mostani orthodoxiával nem egyezik.

Ugy találták, mondotta, hogy könyvemben nagyon keveset beszéltek a vétekről. De mindenek előtt könyvem nem egyéb, mint bevezetés a dogmatikához, következőleg a vallási ismeretnek egy elméletét akarván megalkotni, nem gondolom, hogy a vétek, bármi kiszámíthatlan következményei is legyenek, módosította volna a vallási ismeret törvényeit. A fő különbség, a mely Sabatiert elválasztja Lacherettől, a kijelentésnek természetfeletti oldala. Erre nézve Sabatier, miután hódolattal adózik Rothénak, ki az ő mestere volt, elmondja, hogy mi választja el őt tőle. Rothe az ihletést alárendeli a külső kijelentésnek; ő teljesen az ellenkezőt teszi. A prófétának szüksége van a benső ihletésre, hogy felfogni tudjon. Az Isten kinyilatkoztatását nem lehet felfogni csak hit által. Például a Krisztus keresztje Pál apostolra nézve az Isten szeretetének kinyilatkoztatása; a zsidóra nézve pedig megbotráncozás; a görögre meg esztelenség . . . A mi a csodát illeti, nem szükség, hogy egy tett csoda legyen arra nézve, hogy kijelentésnek vétessék. Neki nincs szüksége arra, hogy a csodáról rendszerében Aquinoi Tamás elméletét alkalmazza. A kijelentés kriteriumára nézve nem támaszkodhatik a történelmi tanubizonyosságokra; a külső kriterium távol van attól, hogy bizonyos és teljes lenne. A mi hitelődeink maguk felfogták azt, hogy hitelvüket a szentlélek bizonyosságából kell megmutatni. Sabatier egyébiránt elismeri, hogy a mily mértékben halad a theologia, ugy nő a hit-tudósok felelőssége. A külső támasztékok nem elégségesek. A XVI-ik százévben a pápa és zsinatok tekintélye eltűnt; a protestansok akkor hitüket a biblia tekintélyére alapították; ma meg az írásszövegének régi tekintélye tűnt el s a felelősség annál nagyobb. S ma az anyagi támasztékot helyettesíteni kell az ima, a hit és az alázatosság szellemének, szóval hit által kell járni és nem dogma által . . .

Többen kérdéseket intéztek Sabatierhez. Valaki azt kérdezte: „Hiszen-e rajtunk kívül levő, személyes, élő Istent?“ És azt felelte: „Bizonyára! a nélkül nem volnék keresztény.“ Némelyek el voltak szomorodva, hogy ő a csodát tagadja. Mások meg kegyességét mégis dicsérve azt kérdezték: „hogyan van az, hogy olyanok is, a kik nem tartoznak a régi orthodoxiához, zavart érznek könyve olvasá-

sán?” Erre azt felelte: „Hogyha zavart éreznek, az nem kegyességük miatt történik, hanem theologiai szokásaik, gondolkozásmódjuk miatt.“ S végül azt mondta: „az új gondolat, a melyet eléhoztam, ez: minket úgy neveltek, hogy Istennek működése kívülről belétre történik, a tér egyik helyéről a másikra. Kant megtanított, hogy Isten téren és időn felül van és hogy az ő működése sokkal inkább belőlről kívültre történik.“

Ebből is lehet látni, hogy mily hatást idézett elé Sabatier munkája, s nemcsak a protestáns, hanem a katolikus világra is befolyást gyakorolt. Charbonnel abbé, kinek neve nagyon ismeretes, egy sweitzli lapban kitünő cikket irt e munkáról. Hozzá adhatom, hogy most közelebbről egy másik tudós abbé s egyszersmind tanár Párisban találkozni ohajtott Sabatierrel az utóbbi egy barátja házában e barát jelenlétében. És az abbé a protestans tudósnak megvallotta, hogy eszméi őt meghódították és nem sokára egyik lesz a mieink közül. Sabatier barátja az enyim is s tőle tudom e tényt, de nem vagyok felhatalmazva arra, hogy az abbét névleg is megnevezem.

— Ez értekezleten még volt egy más felolvasás is: „Vallási ébresztés.“ Ennek nem sok hallgatósága volt. Van valami csinált abban, mit az orthodoxok „ébresztés“-nek mondanak. Mi az „ébresztés?“ Erre a felolvasó felelete: egy collectiv, rögtöni és termékeny mozgalom. És az eszközök: mindenféle felhívások és sokszoros imák a gyűlés tagjai által. Ez hathat a sensibilitásra, de kérdeni lehet, ha idéz-e ez elé értelmes s főleg tartós megtérést. Kérdeni lehet, hogy minő erkölcsi értéke van e nagy vallási buzgalomnak. Mert végül maga a felolvasó azt mondotta: „Az authentikus vallási ébresztés oly collectiv mozgalom, melyben egy vagy több, újra világosságra hozott vallási igazság befolyása alatt, a kialudt vagy elnyomott vallásos érzelem hirtelen újra él, ragadós, sőt járványos lesz . . .“ Jól van, de akkor a ti vallási ébredések nem egyébb, mint mindenek előtt egy testi nyavalja, azzal a koczkázattal, hogy igen könnyen lehet belőle lelki nyavalja. És mégis a felolvasó kárhoztatott bizonyos tulságokat, bizonyos nervosus excitatiokat. Nem vette észre, hogy a mit ő rajzolt, ez a vallási ragálytól való hirtelen megragadtatás, nem egyébb, mint nervosus crisis. A vitában még különösebb dolgokat mondtak. Coillard, ki régóta missionarius Afrikában, úgy találta, hogy a predicatio nem az, a minek lennie kellene. „Ugy prédikálnak, mintha a hallgatók mind keresztények lennének. Azt mondják, szenteljétek meg magatokat, azoknak, kik még nincsenek

megtérve Nem ez a mód, a melyen mi Zambesben prédikálunk.“ Ezt elhiszem. De nem látom át, hogy egy párisi papnak mégis ugy kellene beszélni hallgatóihoz, mintha áfrikai négereknek prédikálna.

A lutheranusok gyűlésén érdekes tárgy volt: »A zene a jelenkori prot. cultusban.“ Ezt Weber lelkész adta elé. Gyönyörrel hallgattam, bár nem pártolom minden eszméjét. Weber adta az egyh. ének és zene történelmét Luthertől le mostanig. Beszélt Luther eszméiről, ki mindent meg akart tartani a cultusban, a mit lehetséges volt megtartani a kath. cultusból, még a latint is, de a ki hamar észrevette, hogy az nem lehetséges. Innen kiindulva adta az ő felfogását a cultusról, a melynek szerinte nagyrészből liturgikus szolgálatnak kell lenni a hívők részvételével. Szóval liturgikus szolgálat egy kissé a katolikus egyház módja szerint és mindenek felett annak zenéjével — az Introitus, Kyrie eleison, Dies irae stb. zenéjével. De azokat lefordítva nemzeti nyelvre. De hát ez nem utánzata lenne-e, többé-kevésbé rossz utánzata a katolikus egyház énekeinek. Ezzel nem azt akarjuk mondani, hogy a prot. cultusból számüzni kell a zenét. Bizonyára nem. Abban teljesen egyetérték Weberrel, mikor kárhooztatja elődeink romboló modorát, melylyel a templomban az orgonát is lerontották. De annál kevésbé tudom helyeselni, a mit némely amerikai egyházak tesznek, hogy a templomban hangszeres zenét alkalmaznak. Én ugy találok, hogy az orgona komoly és hatalmas hangja leginkább talál a vallási hymnusok énekléséhez és a legépületesebben hat a lélekre.¹ De ez távol van attól, hogy a zene tétessék a cultus központjává. Nem úgy képezem a mi józan s a vallási lelkiismeretnek annyira megfelelő protestans istentiszteletünket, hogy abban a főbb részt, a mint Weber akarni látszik, a zenének adjuk, mert ő annyira megy, hogy az orgonához fuvóhangszereket is akarna alkalmazni. Nekem ugy tetszik, hogy a mi templomainkban, melyek a kath. székesegyházak nagyságához képest oly kicsinyek, egy hasonló zenekar saajátságos hatást keltene. Azt hiszem, hogy Weber templomaink nagyságát nem vette számításba. De meg levén győződve, hogy az ének az istentisztelet egyik alkotó része kell hogy legyen és hogy az orgona kíséret által csak nyerhet, teljesen osztom az ő nézetét s tanácsait, melyeket felolvasása végén arra nézve ad, hogy miképen jobbitsuk az éneket, mely oly sok

¹ Ez a mi nézetünk is. És a mennyire rajta voltunk és vagyunk — s nem eredménytelenül, az énekügy emelésén, épp annyira nem tudnók helyeselni, ha zenekarokat, milyenek már a vidéken is vannak, vinnének be meg-gondolatlanságból vagy hiúságból a templomba. Szerk.

kivánni valót hogy fenn a mi protestans templomainkban. Nemcsak a növendékeket kell tanítani, mondja, énekelni a szebb hymnusokat, s az ének órákat szaporítani, hanem ezenkívül a zenetanulást a theol. facultáson kötelezővé tenni, hogy a lelkészek kellő ismeretet nyerve maguk tudjanak az énekügygyel foglalkozni.

— A párisi bibliai társulat megtartotta évi közgyűlését Schickler báró elnöklete alatt számos egyházi és világi orthodox és liberalis tag részvételével. A rendkívüli körülmények nagyszámú közönséget vonzottak az Oratoire templomba. Az elnök emelkedett szellemű beszédben emlékezett meg Douenről, ki harminczhat évig szolgálta fáradhatlan buzgalommal a társaságot, s a kinek halála a választmányban nagy űrt hagyott. Éppen egy éve halálozott el; most az ember és az ő munkája elismeréséről beszélek. Schickler megindítóan szólt mind a melegszívű és erős lelkiismeretű emberről, mind a szélestanultságú és alapos ismeretű tudósról, ki a bibliának minden francia kiadását a legjobban ismerte; mint a társulat ügyvivője nem kimélt sem időt, sem fáradságot, hogy az egyházak szükségzeit a szentkönyv különféle kiadásaival kielégítse; mint a társulat könyvtárnoka megbecsülhetetlen volt, ki a biblia francia kiadásaiból oly gazdag gyűjteményt állított össze, melynél gazdagabb nincs a világon. Több levélből kivonatokat olvasott fel, melyek mutatják, hogy mennyire érzik egyházainkban az ő elvesztését és pártteketet nélkül. Mert az orthodox lelkészek is hozzá folyamodtak, mikor más kiadását akarták a bibliának, mint az Osterwald-fordítást, mely az egyedüli, melyet a másik társaság, a „francia biblia-társulat“ kiadatott. Az elnök beszéde második felében azokról a lépésekről szólt, melyeket a két biblia-társulat egyesítésére tettek. Ez iránt már rég kifejeztetett a kívánság több egyház, consistorium és a montbeliardi zsinat által. A „francia biblia-társulat“ ezelőtt 33 évvel alakult, mivel többen kiváltak a „párisi bibliai társulat“-ból a biblia fordításai miatt. A választmány több tagja nem akart más fordítást adni az egyházaknak, csak a XVII. százbeli Osterwald-félét. Ma is ez a társulat még mindig csak e fordítást terjeszti, de elhatározta, hogy megjavít számos általa elkövetett hibát és egy kissé megújítja a stylussát.

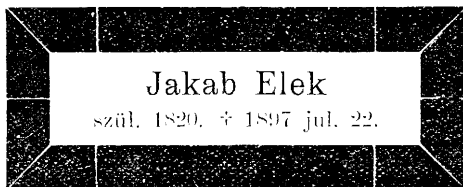
A „párisi biblia-társulat“ felhívást intézett a „francia biblia-társulat“-hoz, ajánlva az egyesülést. A tárgyalások öt hónapon keresztül folytak a két társulat elnökei közt. A francia bibl. társ. azt kívánta, hogy egy új név alatt egyesüljenek. Ez a párisi bibl. társulat részéről annál nagyobb áldozat lenne, mert már 1818. óta viseli e nevet. De végre a béke, az egyesülés, az egyetemes protestáns érdekért belé-

egyeznek. A francia társulat azt kívánja, hogy fogadják el I-ső cikkelynek a szabályokba azt, mely a szentkönyv tekintélyét állítja meg. A párisi társulat szabályaiban erről semmi sincs. A francia társulat azt kiköti, hogy csak egy egy fordítást adjanak az egyházaknak, melyet a választmány hínek ítél. A párisi társulat megkérdezendőnek találja e tekintetben az egyházakat. Szóval a tárgyalások füstbe mentek és az eredmény, hogy a két társulat külön fog működni.

— Nehány egyházi dolgot is felemlíték. A lyoni conferentia meghatározta volt, hogy az orthodoxok és a liberalisok részéről kiküldöttek foglalkozzanak a központi tanács kérdésével. A nagy többség azt határozta, hogy a központi tanácsot az egyházak válasszák, mert így lehet majd a hivatalos zsinattartást megnyerni az államtól. De a szélső orthodoxok ezt nem akarják, mert nem is akarnak központi tanácsot közigazgatási teendőkkel. Ugy látszik, hogy a lyoni conferentia még eddig nem tudott jó összhangot hozni a reformált egyházakba.

A párisi consistorium egy ülésében újra foglalkozott az Oratoire egyház bé nem töltött papi állomásával. Némelyek abban a véleményben voltak, hogy ez ügyet el kell halasztani meghatározatlan időre. Mások meg azt mondták, hogy a nov. gyűlésén tárgyalni kell. A többség az utóbbit fogadta el. Már négy éve huzódik az ügy. Hogy eldöntik-e a közelebbi gyűlésen is, nagyon kérdéses.

CHARRAUD D.

Az unitárius egyházat és a magyar történelemírást nagy veszteség érte, Jakab Elek történelemtudós halálában.

A forradalom vérkereszttségén ment keresztül. Kardja szabadságáért harczolt, lelke a nemzeti, szabad, nagy eszmékért amaz idő lelkesedés árával együtt hullámozott. Ahoz a nemzedékhez tartozott, melyet magasra emelt a sikeres harczok dicsősége, de a melyre aztán az elnyomatás sötét napjaiban annál nehezebb feladat, terhes kötelesség szakadt, azokhoz a kiválóbb férfiakhoz, a kiknek szelleme e zord időszakban is megtalálta az utat és módot a magyar nemzeti élet tűzének élesztésére.

Részt vett mindazokban a küzdelmekben, melyeket a protestans egyházak erősségeiben a nemzet létének alapjaiért vívtak. Tevékeny részt az unitárius egyház ügyeiben, a melynek egész lélekkel, szive minden érzésével hiva volt s melynek műveivel oly sokat használt, — megírva és kellő világításba helyezve az unitárius fejedelem, János Zsigmond életét, kitől a protestans egyházak vallásszabadsága más országokat megelőzőleg szentesítést nyert, több jeles unitárius püspök és világi férfiú életrajzát, a Szentábrahámi Mihályét, az Enyedi Györgyét, Bölöni Farkas Sándorét s több másokét, és megírva egy nagyobb munkában az egyház alapítója, a lángeszű hitjavító, Dávid Ferencz halhatatlan emlékét.

Páratlan szorgalommal dolgozott s számos kötet látott tőle napvilágot. De életének csaknem felét annak a munkának szentelte, mely kétségtelenül legnagyobb műve, történelemírói munkásságának koronája: „Kolozsvár története“, eredeti okmányok alapján megalkotva.